

О. В. Ієвіня
кандидат юридичних наук,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ (м. Київ)

УДК 347.625

ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО ТА НА БАТЬКІВСТВО ЯК ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Розглядаються право на материнство та право на батьківство як особисті немайнові права подружжя. Надається визначення права на материнство та права на батьківства, розкривається зміст зазначених прав. Визначаються та аналізуються спірні питання правового регулювання права на материнство та права на батьківство.

Ключові слова: особисті немайнові права, право на материнство, право на батьківство, шлюб.

У прийнятому 10 січня 2002 року Сімейному кодексі України (далі — СК України) було значно збільшено кількість статей, що регулюють особисті немайнові відносини подружжя. Так, зокрема, до переліку цих прав було включено право на материнство та право на батьківство. Не заперечуючи важливість забезпечення реалізації зазначених прав, слід звернути увагу, що деякі положення відповідних статей СК України мають спірний характер.

Проблема правового регулювання відносин подружжя розглядалася у працях М. В. Антакольської, Є. М. Ворожейкіна, В. С. Гопанчука, О. В. Дзери, А. А. Іванова, І. В. Жилінкової, Л. М. Зілковської, А. М. Нечаєвої, З. В. Ромовської, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурси, Ю. С. Червоного та ін. Проте норми стосовно права на материнство та права на батьківство містять спірні положення, що потребують окремого дослідження.

Метою статті є аналіз норм СК України щодо таких особистих немайнових прав подружжя як право на материнство та право на батьківство.

СК України відносить право на материнство та право на батьківство до особистих немайнових прав подружжя, які можуть бути визначені як врегульовані нормами сімейного права відносини стосовно особистих немайнових благ та інтересів осіб, які перебувають у шлюбі. Як зазначається у юридичній літературі, в основі особистих немайнових правовідносин подружжя є правовий статус кожного з подружжя, тобто забезпечена законом можливість набуття і реалізації особистих і майнових прав подружжя з метою зміцнення сім'ї, виховання дітей і досягнення особистого щастя [1, с. 58].

Загальною ознакою особистих немайнових сімейних відносин є те, що вони важко піддаються правовому регулюванню, на що зверталася і звертається увага науковців.

Так, І. Севрюкова слушно зазначає, що “практично всі особисті немайнові права в сімейному праві дуже важко визначити, оскільки в більшості вони регулюються нормами моралі, а право лише визначає їх межі” [2, с. 108]. О. Калітенко також звертає увагу на те, що “широке коло особистих немайнових відносин подружжя знаходиться поза межами права. У силу своєї делікатності та інтимності вони не піддаються зовнішньому впливу, а відтак — і правовому регулюванню. Відносини любові, поваги, довіри неможливо врегулювати нормами

права. Норми права можуть лише сприяти розвиткові відносин, що регулюються нормами моралі” [1, с. 59].

У ч. 3 ст. 7 СК України також зазначається, що сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства. Крім того, регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та неприпустимості свавільного втручання у сімейне життя.

У той же час слід звернути увагу на те, що деякі норми, що регулюють особисті немайнові відносини подружжя, мають деклараційний характер, оскільки права, що передбачені цими нормами, не можуть бути здійснені у примусовому порядку, а їх порушення не тягне жодних санкцій [3, с. 137]. Проте порушення деяких з цих прав можуть стати підставою для розірвання шлюбу, про що йдеться далі.

Правом на материнство (ст. 49 СК України) та правом на батьківство (ст. 50 СК України) відкривається перелік особистих немайнових прав подружжя. Причому слід зазначити, що СК України визначення поняття материнства та батьківства не містить.

У юридичній літературі материнство визначається як “забезпечена законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію (народжувати здорових дітей), належним чином утримувати їх та виховувати в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім’ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини” [4, с. 78], а зміст особистого немайнового права жінки на материнство розкривається як правомочності дружини з приводу вирішення: мати чи не мати дитину. Причому зазначається, що право жінки самій вирішувати питання про материнство обумовлено тим, що це пов’язано з її власним здоров’ям та правом на репродуктивну свободу [5, с. 94].

З наведеного визначення можна виділити дві складові права на материнство: біологічну (репродуктивну) та соціальну. Біологічна (репродуктивна) складова включає право вирішувати питання про зачаття дитини та право вирішувати питання про переривання вагітності або виношування та народження дитини після зачаття. На право жінки самостійно вирішувати питання стосовно народження дитини не лише до, а й після її зачаття вказує і ст. 50 Основ законодавства України про охорону здоров’я, відповідно до якої операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у акредитованих закладах охорони здоров’я при вагітності строком не більше 12 тижнів. Отже, питання про переривання вагітності вирішується виключно жінкою. Критикуючи таку позицію законодавця, З. В. Ромовська зазначає: “Складається парадоксальна ситуація: для продажу одним з подружжя автомобіля потрібна згода другого, а питання про проведення штучного переривання вагітності дружина має право вирішувати своєвільно” [6, с. 153].

Не коментуючи моральний аспект проблеми, зазначимо, що при нормальних взаємовідносинах подружжя таке складне питання як переривання дружиною вагітності завжди вирішується подружжям спільно. А якщо сім’я є неблагополучною, то спроба на законодавчому рівні примусити жінку отримувати згоду чоловіка на переривання вагітності лише підштовхне жінку до кримінального абортів, як це часто відбувалося за часів заборони абортів.

Право на батьківство розглядається як факт походження дитини від певного чоловіка, юридично посвідчений записом у державних органах РАЦС про народження [5, с. 92]. Таке визначення здається неповним. Так, у літературі звертається увага на той факт, що “ще і до сьогодні залишається таке негативне явище, як відсутність відповідального батьківства в українській сімейній традиції. Мовою фіксується стале словосполучення “жінка-мати”, проте немає йому відповідника такого, як “чоловік-батько” [7, с. 71-72].

Як зазначили учасники парламентських слухань на тему: “Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи”, існує відчутний гендерний дисбаланс у процесі виховання дітей. Право батька опікуватися дитиною, гарантоване Конституцією, Сімейним кодексом України, на практиці часто порушується [8].

У цьому контексті звертає на себе увагу п. 5 ст. 49 СК України, у якому зазначено, що дружині-матері мають бути створені у сім’ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов’язків. Відповідного права для батька сімейне законодавство України не встановлює.

У той же час, як зазначається у науковій літературі, у сучасному світі відбуваються зміни статусу батька. Збільшується кількість батьків, які беруть активну участь у вихованні дітей, починаючи від немовлячого віку. Матеріали більшості досліджень наголошують на тому, що участь батьків у вихованні є необхідною умовою повноцінного особистісного розвитку дитини. При цьому надзвичайно важливо, щоб батько виконував саме свої батьківські функції, а не намагався замінити матір, щоб батьківські ролі були чітко диференційовані [9, с. 352].

Отже, право на батьківство, на нашу думку, полягає не лише у праві бути записаним батьком дитини, а і у праві брати участь у її вихованні та утриманні.

Зазначимо також, що особливістю соціальної складової права на материнство та права на батьківство є те, що вона є одночасно і обов’язком батьків щодо дітей.

Аналізуючи право на материнство та право на батьківство, необхідно також зауважити, що, незважаючи на те, що сімейні права та обов’язки мають відносний характер, право на материнство (батьківство) одного з подружжя не означає обов’язку іншого подружжя щодо зачаття дитини. СК України лише передбачає, що небажання одного з подружжя мати дитину або нездатність до зачаття або народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу. У той же час, як зазначається у юридичній літературі, можливість вимагати розлучення за цими підставами не є санкцією, оскільки при цьому поведінка чоловіка або жінки не є протиправною, а санкція є заходом державного примусу, що застосовується за правопорушення [10, с. 83].

На нашу думку, включення положення про нездатність одного з подружжя до зачаття дитини як причини для розірвання шлюбу здається сумнівним. Якщо у разі небажання мати дитину, відмови від її народження йдеться про свідомий вибір особи, то у разі нездатності до зачаття або народження дитини немає ні свідомого вибору, ні вини.

СК України встановлює додаткові права для жінки з метою створення для неї сприйнятливих умов для народження та виховання дитини. Так, у п. 4 ст. 49 СК України зазначається, що вагітній дружині мають бути створені у сім’ї умови для збереження її здоров’я та народження здорової дитини, а відповідно до п. 5 ст. 49 СК України, дружині-матері мають бути створені у сім’ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов’язків. Але їх включення саме до особистих немайнових прав подружжя вбачається сумнівним, оскільки обов’язок щодо забезпечення цих прав покладається на всіх членів сім’ї, а не лише на чоловіка.

Право на материнство та право на батьківство відносяться до невід’ємних прав людини незалежно від того, чи перебуває вона у шлюбі. Фактично, відносний характер мають лише положення п. 2 ст. 49 та п. 2 ст. 50 СК України, що стосуються небажання або нездатності чоловіка чи дружини мати дитину як причини для розірвання шлюбу. Причому положення про нездатність одного з подружжя мати дитину як причину розірвання шлюбу за умови діючого у сімейному законодавстві України принципу свободи розірвання шлюбу здається зайвим і невинуватим.

Право на материнство та право на батьківство у сучасних умовах розвитку суспільства включає право на реалізацію двох функцій: біологічної (репродуктивної), що полягає у праві вирішувати питання щодо зачаття дитини, та соціальної (право брати участь у вихованні та утриманні дитини). Причому повноваження дружини щодо здійснення біологічної (репродуктивної) функції є ширшими, оскільки вирішення питання щодо штучного переривання вагітності або прийняття рішення стосовно

народження дитини здійснюється нею самостійно і не потребує згоди чоловіка.

Наявні у сучасній юридичній літературі визначення права на батьківство є неповними у зв'язку з істотною зміною ролі батька у вихованні дитини в сучасних умовах. Підхід до права на батьківство лише як до права чоловіка бути записаним батьком дитини призводить до значного гендерного дисбалансу у сфері сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Сімейне право України [Текст] : [навч. посіб.] / за ред. Є. О. Харитоновна. — К. : Істина, 2008. — 200 с.
2. Севрюкова, І. Ф. Деякі проблеми виокремлення особистих немайнових та майнових прав дитини в сімейному законодавстві України [Текст] / І. Ф. Севрюкова // Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України. Матеріали Круглого столу. 25 травня 2006 р., м. Київ. — Х. : Ксилон, 2007. — 212 с.
3. Антакольская, М. В. Семейное право [Текст] / М. В. Антакольская. — М., 1999. — 336 с.
4. Сімейне право України [Текст] : [підруч.] / за ред. В. С. Гопанчука. — К. : Істина, 2002. — 304 с.
5. Сімейне право України [Текст] : [підруч.] / Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. — К. : Юрінком Інтер, 2004. — 264 с.
6. Ромовська, З. В. Українське сімейне право [Текст] : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Ромовська. — К. : Правова єдність, 2009. — 500 с.
7. Грабовська, І. Українська сім'я як чинник утвердження ідеї гендерної рівності в сучасному суспільстві [Текст] / І. Грабовська // Українознавчий альманах. — 2010. — Вип. 4. — С. 67-72.
8. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи" постановою Верховної Ради України від 27.06.2007 р. № 1241-V [Текст] // ВВР. — 2007. — № 45 (09.11.2007). — Ст. 522.
9. Малкович, М. М. Змістові характеристики материнської та батьківської ідентичності / М. М. Малкович [Текст] // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т. XII, част. 1. — К., 2010. — 696 с.
10. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України [Текст] / за ред. Ю. С. Червоного. — К. : Істина, 2003. — 464 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ
(протокол № 6 від 17 лютого 2011 року)*

Надійшла до редакції 15.03.2011

Иевиня О. В. Право на материнство и право на отцовство как личные неимущественные права супругов

Рассматриваются право на материнство и право на отцовство как личные неимущественные права супругов. Приводится определение права на материнство и права на отцовство, раскрывается содержание указанных прав. Определяются и анализируются спорные вопросы правового регулирования права на материнство и права на отцовство.

Ключевые слова: *личные неимущественные права, право на материнство, право на отцовство, брак.*

Iievinia, O. V. Right to Motherhood and Right to Fatherhood as Personal Non-Property Rights of Spouses

This article analyses the right to motherhood and the right to fatherhood as personal non-property rights of spouses. Their definitions are given, maintenance of the indicated rights opened up. Vexed questions of the legal adjusting of the right to motherhood and the right to fatherhood are determined and analysed.

Key words: *non-property rights, right to motherhood, right to fatherhood, marriage.*

